

ANNA WAWRZONEK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

DYNAMIKA I KIERUNKI ZMIAN RYNKU PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH

ABSTRACT. Wawrzonek Anna, *Dynamika i kierunki zmian rynku pracy na obszarach wiejskich* [The Dynamics and Directions of Changes in the Jobs Market in Rural Areas]. Studia Edukacyjne nr 25, 2013, Poznań 2013, pp. 195-207. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2610-9. ISSN 1233-6688

The main issue of this article is to present the reflections concerning the directions and the dynamics of the labor market transformation in rural areas. The article also presents the supporting and motivating activities which are aimed to keep village inhabitants vocationally and professionally active. The article moreover outlines the changing image of Polish rural areas and the social perception and attitude to those changes. The author of this presentation pays particular attention to the employment policy towards rural areas, including the activities which are directed to create non-farms jobs. This is to be achieved by educational and advisory support and promotion of the idea of lifelong learning.

Key words: employment policy, non-farms job, lifelong learning, vocationally and professionally active village inhabitants

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie refleksji dotyczących kierunku i dynamiki przemian na rynku pracy na obszarach wiejskich oraz wskazanie działań wspierających i motywujących mieszkańców wsi do podejmowania i utrzymywania aktywności zawodowej.

W celu usystematyzowania myślenia o polskiej wsi, warto na początku przypomnieć, iż Polska pod względem terytorialnym ma charakter typowo wiejski. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego, ponad 93% powierzchni kraju zajmują obszary wiejskie, stanowiąc tym samym miejsce zamieszkania 39,1% (14,936 mln mieszkańców) Polaków¹. Wśród

¹ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, Warszawa 2012, s. 14.

nich około 58% posiada gospodarstwa rolne, a 42% to osoby bezrolne². Co ciekawe, w ostatnich latach obserwuje się dynamiczny przyrost mieszkańców wsi. Jak wskazują dane statystyczne, do roku 2009 na obszarach wiejskich przybyło 212 tys. mieszkańców³. Ta tendencja rosnąca nadal się utrzymuje i według prognoz GUS ma się utrzymać do 2020 roku⁴.

Przyrost liczby mieszkańców na obszarach wiejskich stanowi jeden z czynników, który w istotny sposób wpływa na postrzeganie współczesnej wsi. Tendencja wzrostowa wskazuje na silne funkcjonowanie zintegrowanych obszarów wiejskich, które tracą typowo wiejski charakter, przyjmując postać nieformalnych dzielnic miast. Do tych procesów przyczynia się zjawisko suburbanizacji, czyli przemieszczania się ludności miejskiej na obszary znajdujące się poza granicami administracyjnymi miast. Obok tych obszarów wyróżniamy również dynamicznie rozwijające się tereny wiejskie, które cechują się nowoczesnym i przedsiębiorczym podejściem do rolnictwa oraz obszary charakteryzujące się podupadającą gospodarką, biedą i zacofaniem. Wyraźne ubożenie ludności na tych obszarach, szczególnie popegeerowskich, cechujących się rolnictwem monofunkcyjnym, generuje szereg problemów natury społeczno-ekonomicznej, jak między innymi dziedziczenie bezrobocia, wyuczona bezradność oraz wykluczenie społeczne. Dlatego, osoby zamieszkujące tereny wiejskie postrzega się jako te, które są szczególnie narażone na problemy związane z zatrudnieniem i wymagające odpowiedniego wsparcia w zakresie aktywizacji zawodowej.

Biorąc pod uwagę różne perspektywy postrzegania polskiej wsi, warto odnotować, że wbrew obiegowym opiniom wieś nie zawsze równa się rolnictwo, a rolnictwo to nie jedyny sektor zatrudnienia na wsi. Polska wieś staje się coraz mniej rolnicza. Zgodnie z danymi raportu Polska wieś 2012, około 60% ludności wiejskiej nie ma już żadnego związku z produkcją rolniczą i rolniczym użytkowaniem ziemi. Zaledwie jedna trzecia ludności wiejskiej żyje głównie lub wyłącznie z rolnictwa. Jednak pomimo tego, w rolnictwie mamy nadal relatywnie wysokie zatrudnienie (12,8% ogółu zatrudnionych w gospodarce), co w połączeniu z innymi cechami polskiego rolnictwa sprawia, że produktywność pracy w tym dziale gospodarki wynosi zaledwie 30% średniej produktywności w rolnictwie UE – 27⁵. Zaprezentowane dane generują potrzebę wprowadzania zmian na obszarach wiejskich; tereny te nie mogą być jedynie domeną działalności rolniczej, należy rozwijać tam

² W. Marchlewski, *Działalność organizacji pozarządowych świadczących usługi na rynku pracy, skierowanych do mieszkańców obszarów wiejskich*, Warszawa 2006.

³ *Obszary wiejskie w Polsce*, Warszawa – Olsztyn 2011.

⁴ J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska, *Zróźnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywy rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych*, Warszawa 2010, s. 8.

⁵ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 9.

również działy gospodarki opartej na alternatywnych sposobach zarobkowania. Warto podkreślić, że istotne, z punktu widzenia rozwoju wiejskiego rynku pracy, są również dwa pozostałe sektory gospodarki, czyli przemysł i budownictwo oraz usługi. W. Marchlewski wskazuje, iż najliczniejszą grupę zatrudnionych poza pierwszym sektorem mieszkańców wsi stanowili pracownicy sektora przetwórstwa przemysłowego (29%), handlu i napraw (16,6%) oraz budownictwa (9,2%)⁶. Nie ulega zatem wątpliwości, iż rynek pracy na obszarach wiejskich jest bardziej zróżnicowany, niż mogłoby się wydawać, co z kolei wskazuje na potrzebę wsparcia dywersyfikacji działalności rolniczej oraz poszukiwanie dodatkowych źródeł zarobkowania poza gospodarstwami rolnymi. Ogląd zróżnicowania prezentowanej sytuacji wzbogacają realia polskiej wsi, które w moim odczuciu istotnie kształtują wiejski rynek pracy⁷. Wśród nich warto wskazać na:

- niekorzystną strukturę agrarną i społeczną,
- duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych,
- małą liczbę gospodarstw o powierzchni powyżej 30 ha,
- przeludnienie agrarne,
- bezrobocie ukryte,
- szarą strefę,
- stosunkowo niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej,
- koncentrację bezrobocia jawnego wśród ludności niechłopskiej,
- koncentrację bezrobocia ukrytego wśród ludności chłopskiej,
- utrudniony dostęp do instytucji doradczych,
- nieproporcjonalny wkład rolnictwa w polską gospodarkę w stosunku do nakładów⁸.

Wskazane cechy określające polską wieś niewątpliwie wpływają na procesy dokonujące się na wiejskim rynku pracy oraz kształtują poziom aktywności ekonomicznej jej mieszkańców. Dane raportu Obszary wiejskie w Polsce⁹ wskazują, iż spośród 12 mln ludności w wieku 15 lat i więcej zamieszkującej na wsi w 2009 r., prawie 6,6 mln osób (55,2%) było aktywnych zawodowo (w tym mężczyźni – 64,4% i kobiety – 46,4%). Wskaźnik zatrudnienia na wsi zmniejszył się w latach 2009-2011 z 50,8% do 50,5%, w tym w wieku produkcyjnym z 65,4% do 64,7%. Największy spadek wśród ludności w wieku produkcyjnym odnotowano w grupie młodzieży w wieku

⁶ W. Marchlewski, *Działalność organizacji pozarządowych*, s. 4.

⁷ A. Wawrzonek, *Polska wieś w kontekście przemian na rynku pracy*, [w:] *Kurs na pracę*, Gdańsk 2012.

⁸ W. Marchlewski, *Działalność organizacji pozarządowych; Obszary wiejskie w Polsce*, Warszawa – Olsztyn 2011; J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska, *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich*; A. Sedlak, *Co piąty rolnik w Unii jest Polakiem*, 2010 na: www.rynekpracy.pl

⁹ *Obszary wiejskie w Polsce*, s. 145.

18-24 lata – z 40,4% do 37,4%; stosunkowo niewielki wśród osób w wieku 25-54 lata – z 77,3% do 76,2%, natomiast w najstarszej grupie wieku produkcyjnego wskaźnik zatrudnienia wykazał istotny wzrost – z 38,5% do 42,9%¹⁰. Najwyższym wskaźnikiem zatrudnienia charakteryzowało się województwo mazowieckie (53,9%), najniższym zaś – zachodniopomorskie (42,4%)¹¹. Warto podkreślić, iż odnotowuje się istotne różnice między aktywnością ekonomiczną ludności związanej z gospodarstwem rolnym a ludnością bezrolną. Na przykład, współczynnik aktywności zawodowej ludności związanej z gospodarstwem rolnym wynosi 66,1%, a dla ludności niezwiązanej z gospodarstwem rolnym 47,3%, natomiast stopa bezrobocia odpowiednio – 4,5% i 11,4%. Szczególnie niski poziom wskaźników dotyczył bezrolnych kobiet (wskaźnik zatrudnienia na poziomie 32,9%, współczynnik aktywności zawodowej – 37,8%)¹². Zaobserwowane różnice pomiędzy ludnością rolną i bezrolną mogą wynikać między innymi z koncentracji bezrobocia ukrytego wśród ludności posiadającej gospodarstwa rolne, co stanowi istotny problem rynku pracy na obszarach wiejskich.

Biorąc pod uwagę kategorię wieku, warto podkreślić, iż najwyższy współczynnik aktywności zawodowej na obszarach wiejskich odnotowano w grupach wiekowych 45-49 lat (93,1%), 40-44 lata (92,3%) oraz 35-39 lat (91,0%); na nieco niższym poziomie utrzymywał się on w przedziałach 30-34 lata (83,8%) oraz 25-29 lat (80,6%). Dla grupy wiekowej wchodzącej na rynek pracy (20-24 lata) współczynnik aktywności zawodowej wyniósł 64,2% (co m.in. może wynikać z faktu, iż coraz większy odsetek młodych ludzi, również tych zamieszkujących tereny wiejskie, podejmuje studia). Znacznie mniejszy odsetek ludności aktywnej zawodowo obserwuje się w przedziale wiekowym 55-59 lat (45,5%) oraz 60-64 lata (20,3%) i powyżej 65 lat (6,4%), co z kolei wynika z przejścia wielu osób z tej grupy wiekowej na tzw. renty strukturalne¹³. Istotny z punktu widzenia polityki rynku pracy wydaje się fakt, iż w każdym przedziale wiekowym wskaźnik zatrudnienia wśród ludności związanej z rolnictwem był wyższy niż wśród ludności bezrolnej, co z kolei ukazuje, iż problemy rynku pracy na wsi w większym stopniu dotyczą ludności zatrudnionej albo poszukującej zatrudnienia poza rolnictwem. Podobnie jak w przypadku wskaźnika aktywności zawodowej, stopa bezrobocia wśród ludności związanej z rolnictwem była dla każdej grupy wiekowej niższa niż wśród ludności bezrolnej¹⁴. Brakuje danych opisujących rozmiary bezrobocia nierejestrowanego na obszarach wiejskich (dane szacunkowe wskazują nawet do 1,5 mln bezrobotnych), co stanowi

¹⁰ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 24.

¹¹ *Obszary wiejskie w Polsce*, s. 146.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 145.

¹⁴ Tamże, s. 146.

kolejny istotny problem wiejskiego rynku pracy¹⁵. W roku 2011 stopa bezrobocia rejestrowanego na wsi wynosiła 9,3% i była zdecydowanie wyższa wśród kobiet niż mężczyzn. Jednak, pomimo wzrostu, bezrobocie na wsi w Polsce było zbliżone do średniej w UE¹⁶. Ponadto, warto podkreślić, iż pomimo specyfiki wiejskiego rynku pracy, tendencje związane z dynamiką zmian na nim odpowiadają tendencjom rynku pracy w ogóle, szczególnie dotyczących ludzi młodych.

Kierunek i dynamika zmian dokonujących się na wiejskim rynku pracy determinowane są w dużym stopniu akcesją Polski do Unii Europejskiej, dyrektywami unijnymi wskazującymi kierunki zmian oraz środkami z funduszy unijnych wspierających te zmiany. Należy podkreślić, iż pomoc z Unii dla polskiego rolnictwa zaczęła się jeszcze przed wstąpieniem Polski do struktur unijnych, w ramach programu przedakcesyjnego SAPARD, jednak subwencje gwałtownie wzrosły wraz z wejściem do Unii. Wstąpienie Polski do struktur unijnych oznaczało zatem ogromną szansę dla rolnictwa, w zakresie jego modernizacji i rozwoju, ale wymuszało również zmiany w funkcjonowaniu polskich gospodarstw rolnych, co dość często spotykało się ze sceptycyzmem ze strony Polaków, szczególnie tych ze starszego pokolenia, wśród których panuje przekonanie, że należy wypełniać skomplikowane dokumenty, aby skorzystać ze środków unijnych, co skutecznie ich zniechęca¹⁷. Dlatego, beneficjentami projektów europejskich są głównie ludzie młodzi i wykształceni, którzy skutecznie wykorzystują środki unijne. Za ich sprawą zwiększa się m.in. poziom inwestycji podejmowanych przez rolników (w 2008 r. projekty budowlane oraz wydatki na rolnicze maszyny i narzędzia były ponad dwukrotnie większe niż w roku 2000), co oznacza, iż polscy rolnicy zaczęli podążać w ślad za rolnikami Europy Południowo-Zachodniej. Z kolei, wzmożony poziom inwestycji zapoczątkował w postaci wyższych dochodów. Po akcesji Polski do Unii Europejskiej wzrosły dochody w rolnictwie. W latach 2004-2010 były one średniorocznie ponad dwukrotnie wyższe niż przed akcesją¹⁸. Według Eurostatu, w 2009 r. do kieszeni polskiego rolnika trafiało o 107,3% więcej niż w roku 2000, a dochody rolników dogoniły polską średnią krajową. Według GUS, w 2008 r. statystyczny Polak pracujący w sektorze rolniczym zarabiał 2920,55 PLN brutto miesięcznie (przeciętne wynagrodzenie w całym kraju wynosiło wówczas 2942,17 PLN brutto)¹⁹. Objęcie polskiego sektora rolnego i obszarów wiejskich instrumentami polityk unijnych przyniosło wiele

¹⁵ Duczowska-Małysz, 2009 za: J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska, *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich*, s. 13.

¹⁶ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 10.

¹⁷ A. Wawrzonek, *Polska wieś w kontekście przemian*.

¹⁸ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 9.

¹⁹ A. Sedlak, *Co piaty rolnik w Unii*.

pozytywnych zmian zarówno w sferze realnej, finansowo-instytucjonalnej, jak i w świadomości mieszkańców obszarów wiejskich. W latach 2004-2013 Polska doświadcza historycznego wzrostu funduszy na rolnictwo i dynamicznego rozwoju obszarów wiejskich, który spowodował z jednej strony wzrost dochodowości w rolnictwie, a z drugiej – poprawę warunków życia mieszkańców wsi. Poprawiająca się sytuacja dochodowa mieszkańców wsi skutkuje zmniejszaniem się dystansu między miastem a wsią²⁰.

Niepokojący pozostaje jednak fakt, iż pomimo pozytywnych zmian sektora rolniczego, jego wkład w polską gospodarkę jest nieproporcjonalny do nakładów: efekty pracy 15,3% wszystkich Polaków pracujących w rolnictwie przynoszą jedynie około 4-5% PKB, co prawdopodobnie wynika ze stosunkowo niskiego spadku zatrudnienia w rolnictwie (o 11% w latach 2000-2009; dla porównania w innych krajach unijnych nawet o połowę, np. Węgry o 34,8%, Estonia o 55%).

Jednakże, bez względu na małą dynamikę przemian ilościowych rolnictwa konieczne wydaje się wspieranie i utrwalanie ich właściwego kierunku. W celu utrwalenia pozytywnych zmian na obszarach wiejskich (nie tylko dotyczących bezpośrednio rolnictwa), warto zastanowić się nad działaniami wspierającymi te przemiany. W moim odczuciu są to szczególnie:

- wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży wiejskiej i miejskiej,
- promowanie zawodów rolniczych oraz przystosowanie szkolnictwa do kształcenia w tym kierunku,
- podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców wsi i dostosowywanie ich do potrzeb rynku pracy,
- aktywność w poszukiwaniu różnorodnych form wsparcia dla sektora rolnictwa,
- pełniejsze wykorzystanie nadwyżek siły roboczej na obszarach wiejskich,
- rozwój infrastruktury wsparcia dla osób chcących uruchomić własną działalność gospodarczą,
- stworzenie regionalnych ośrodków wsparcia, nastawionych szczególnie na pomoc prowadzącym przedsięwzięcia na obszarach wiejskich,
- rozwój doradztwa biznesowego (mającego na celu zwiększenie efektywności działania przedsiębiorstw),
- wsparcie rozwoju agroturystyki i gospodarstw ekologicznych,
- uruchomienie na większą skalę programów edukacji ustawicznej,
- wspieranie organizacji obywatelskich działających na rzecz rozwoju gospodarczego,
- tworzenie grup producenckich,
- rozwój partnerstwa lokalnego – powstawanie grup partnerskich,

²⁰ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 195-200.

których celem jest tworzenie lokalnych przedsięwzięć o charakterze gospodarczym,

- rozpowszechnianie i wdrażanie elastycznych form zatrudnienia wśród ludności bezrolnej,
- rozwój i upowszechnianie doradztwa zawodowego ukierunkowanego na reorientację zawodową i doradztwo szkolne,
- pozyskiwanie i efektywne wykorzystanie funduszy unijnych²¹.

Biorąc pod uwagę bogaty katalog działań o charakterze interwencyjno-pomocowym, szczególnie rolę chciałabym przypisać szeroko rozumianym działaniom edukacyjnym, które powinny zmierzać w kierunku wyrównania szans edukacyjnych ludności wiejskiej i miejskiej.

W ostatnich latach obserwujemy wyraźny wzrost wartości wykształcenia na terenach wiejskich, co nie oznacza jednak, że problem gorszych szans edukacyjnych młodzieży mieszkającej na wsi stał się nieaktualny. Problem istnieje nadal, jednak w znacznym stopniu ma odmienny charakter, aniżeli w przeszłości. Obecnie młodzież wiejska, częściej niż dawniej, po ukończeniu gimnazjum kontynuuje naukę w liceach ogólnokształcących i na studiach wyższych. Istnieją jednak nadal różnice w drogach szkolnych młodzieży wiejskiej i miejskiej. Młodzi mieszkający na wsi częściej uczęszczają do techników i zasadniczych szkół zawodowych, mniej renomowanych liceów ogólnokształcących, częściej też studiuje na uczelniach niepublicznych, studiach odpłatnych, kierunkach mniej popularnych. Pomimo tego młodzież wiejska jest jednak coraz lepiej wykształcona, ma rzetelne przygotowanie zawodowe. Przybywa wśród niej osób z wyższym wykształceniem (z 2,1% w 2003 do 8,9% w roku 2009), a ubywa tych, którzy mają niższe (zasadnicze zawodowe i niżej – z 70% w 2003 do 50% w 2009). Odzwierciedla to jakościowe zmiany w rolnictwie, ale i szerszą tendencję – zmian w strukturze wykształcenia ogółu mieszkańców wsi²². Jednakże, mimo wielu korzystnych zmian w systemie edukacji, zwiększających dostęp młodzieży wiejskiej do szkół maturalnych i wyższych, wciąż obowiązuje negatywna selekcja do zamieszkania na wsi.

Młodzież wiążąca swoje plany na przyszłość ze wsią ma z reguły niższe umiejętności szkolne, aspiracje kształceniowe i zawodowe. Z jednej strony sytuacja ta wydaje się adekwatna do potrzeb i możliwości wiejskiego rynku pracy, gdzie zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych pracowników jest dużo mniejsze niż w miastach, jednak z drugiej strony warto pamiętać, że niższe umiejętności i kompetencje edukacyjne oraz aspiracje

²¹ W. Marchlewski, *Działalność organizacji pozarządowych; Obszary wiejskie w Polsce*; J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska, *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich*; A. Sedlak, *Co piąty rolnik w Unii*; A. Wawrzonek, *Bezrobocie jako problem społeczności lokalnej*, Socjologia Wychowania, 2006, XVI.

²² J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 206.

zawodowe młodzieży wiejskiej planującej zamieszkać na wsi mogą być przyczyną trudności w realizacji programów wsparcia tej części młodego pokolenia, np. programów z zakresu profilaktyki bezrobocia czy doradztwa zawodowego²³. Polska młodzież, szczególnie zamieszkująca obszary wiejskie, charakteryzuje się niską aktywnością zawodową, o czym świadczą także wcześniej przywoływane wskaźniki bezrobocia. Młodzież wiejska, pomimo zdobycia średniego lub wyższego wykształcenia i rosnących aspiracji, częściej niż młodzież miejska jest narażona na ryzyko bezrobocia. Młodzi ludzie z terenów wiejskich częściej niż młodzież miejska zasilają statystyki bezrobocia, co wynika nie tylko z niewystarczających umiejętności i wiedzy, lecz nierzadko jest skutkiem braku oferty pracy, adekwatnej do posiadanych kwalifikacji potencjalnego pracownika. Wobec braku możliwości zarobkowania na wsi, zgodnego z przygotowaniem zawodowym, młodzi ludzie często decydują się na opuszczenie wsi na rzecz miasta lub nawet na dalszy wyjazd.

Warto również zauważyć, iż zgodnie z danymi Raportu z 2012 roku dotyczącego obszarów wiejskich, młodzież wiejska, pomimo iż jest skromniejsza od miejskiej, nie zamierza rezygnować z pracy zawodowej, planuje realizować różne wzory karier i różne style życia. Jednakże, dążenia młodzieży miejskiej nadal są wyraźnie śmielsze w zakresie wyobrażeń o udanym życiu osobistym i zawodowym. Młodzież wiejska jest w swych decyzjach edukacyjnych bardziej ostrożna i bardziej pragmatyczna w porównaniu z młodzieżą miast. Do wysokich statusów społecznych aspiruje blisko 60% miejskiej i 40% wiejskiej młodzieży. Jak piszą autorzy cytowanego wcześniej Raportu, młodzież wiejska przyjmuje tzw. strategie kroczące – stopniowego podnoszenia poprzeczki i sięgania po kolejne cele, w czym dużą ośmielającą rolę grają kariery kolegów i znajomych, odnoszone sukcesy i nowe wyzwania²⁴.

Istotne wydaje się zatem stymulowanie przemiany pokoleniowej na polskiej wsi, co moim zdaniem wymaga konkretnych działań edukacyjnych, w celu wsparcia młodzieży wiejskiej w śmielszym spoglądaniu w przyszłość. Działania te można realizować m.in. poprzez szeroko rozumiane wsparcie doradcze, ukierunkowane na wzrost aktywności edukacyjnej i zawodowej ludności wiejskiej. Istotnym wyzwaniem dla doradztwa zawodowego na obszarach wiejskich może być promowanie zawodów rolniczych oraz wspieranie młodych rolników, postrzeganych jako „motory napędowe restrukturyzacji sektora rolnego i wzrostu jego konkurencyjności”²⁵. Takie

²³ I. Kołomyjska, M. Marzewska (red.), *Sytuacja ludzi młodych na rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce*, Warszawa 2007, s. 20.

²⁴ Tamże, s. 215-216.

²⁵ T. Nalewajk, *Młodzi rolnicy przyszłością polskiej wsi*, Biuletyn KSOW, Jesień 2011, 3.

podejście do rolnictwa stwarza szanse, aby zawód rolnika był postrzegany w kategoriach coraz bardziej „wartościowej” profesji. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że obserwowany kierunek zmian może spowodować większe zainteresowanie zawodami rolniczymi, a tym samym świadomy wybór tej ścieżki kształcenia.

Obecnie perspektywa bycia rolnikiem zupełnie nie leży w polu zainteresowań ludzi młodych, wyraźnie słabnie zainteresowanie pracą na roli młodego pokolenia. Proces ten dokonuje się systematycznie, chociaż z odmienną intensywnością w różnych regionach kraju. Najczęściej gospodarstwa przejmują młodzi następcy we wschodnich i centralnych regionach kraju oraz w Wielkopolsce, czyli na obszarach, gdzie z jednej strony nie ma większych alternatyw dla rolnictwa, a z drugiej – gdzie istnieje tradycja dobrego gospodarowania. Sektor rolny, jakkolwiek zupełnie nieatrakcyjny dla młodzieży, wykazuje także zadziwiającą zdolność do trwania. Decydują o tym z jednej strony pozytywne zmiany w rolnictwie i sposobie gospodarowania, z drugiej – słabe możliwości absorpcyjne rynków pracy poza rolnictwem, które zawężają pole manewru dla wiejskiej młodzieży. Procesy wymiany pokoleniowej przyspieszą wewnętrzną polaryzację wsi, co będzie oznaczało zarówno rozwój nowoczesnego rolnictwa i wiejskiej przedsiębiorczości, jak też poszerzanie się (w niektórych regionach, zwłaszcza gdzie procesy modernizacji będą słabo zaawansowane) marginesów biedy, obsługiwanych przez działania socjalne²⁶.

Poza działaniami mającymi przyczynić się do propagowania zawodów rolniczych, istotne wydaje się również stworzenie przyjaznych warunków zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, jako alternatywnej możliwości podjęcia zatrudnienia na wsi, poza sektorem rolniczym, co pomogłoby poprawić obecną sytuację na wiejskim rynku pracy. W Polsce dostępna jest pomoc na zakładanie i rozwijanie działalności gospodarczej, prowadzona przez różne podmioty – zarówno instytucje państwowe, prywatne, jak i organizacje pozarządowe. Jednak niewiele z dostępnych instrumentów wsparcia przedsiębiorczości jest skierowanych bezpośrednio i wyłącznie do ludzi młodych, szczególnie zamieszkujących tereny wiejskie²⁷. Proponowane działania mogłyby złagodzić postępujący proces „drenażu mózgów”, czyli problem migracji osób z wykształceniem wyższym z obszarów wiejskich. Procesy migracyjne rozpoczynają się zazwyczaj w momencie podejmowania decyzji, gdzie studiować. Wówczas najlepsi maturzyści opuszczają swoje regiony na rzecz ośrodków bardziej dynamicznych i rozwojowych, i z nimi wiążą swoje życie zawodowe. Migracje te najczęściej dotyczą młodych kobiet. Powodem takiej sytuacji jest specyfika rynku pracy

²⁶ Tamże, s. 218.

²⁷ I. Kołomyjska, M. Marzewska (red.), *Sytuacja ludzi młodych na rynku pracy*, s. 6.

na terenach niskozurbanizowanych, który oferuje swoiste zatrudnienie, nie zawsze odpowiednie dla kobiet. Silnie zakorzeniony stereotyp zmusza kobiety na wsiach do pozostawiania w domu i przyjęcia roli żony i matki²⁸. W celu zapobiegania wskazanym procesom zasadne wydają się działania promujące wieś, ukazujące tereny wiejskie jako atrakcyjne do życia. Mają one szansę być wyjątkowo skuteczne, szczególnie w dobie dynamicznie rozwijających się technologii informatycznych, Internetu i rozwoju nowoczesnych form zatrudnienia, np. telepracy. Rozwiązania z zakresu nowoczesnych form zatrudnienia wprowadzone zostały m.in. z myślą o osobach z utrudnionym dostępem do tradycyjnych form pracy w miejscu zamieszkania. Praca w XXI wieku nie musi oznaczać wykonywania czynności zawodowych wyłącznie u pracodawcy. Nowoczesne zatrudnienie proponuje wiele rozwiązań dogodnych dla pracownika i pracodawcy, m.in. pracę zdalną wykonywaną z domu pracownika. A to oznacza, że mieszkaniec wsi może pracować nawet u pracodawcy z dużego miasta, nie wychodząc z domu, wystarczy tylko dostęp do Sieci. W tym miejscu warto podkreślić, iż dzięki środkom unijnym następuje bardzo szybka poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej na wsi; już ponad 50% ludności wiejskiej w Polsce korzysta z Internetu, a wieś jest coraz silniej wciągana w ogólnoswiatowy obieg informacji i poddawana oddziaływaniu wzorców globalnych. Zanika zjawisko konfliktu i dysproporcji między miastem a wsią. Wieś przestaje być „gorszym światem” i pod wieloma względami staje się światem atrakcyjnym. Zanik barier przestrzennych i dostępność do nowoczesnych technologii powoduje, iż mieszkańcy, a w konsekwencji pracownicy zamieszkujący polskie wsie, stają się godnymi partnerami dla pracodawców z miast. Podnosi się poziom wykształcenia ludności wiejskiej i poprawia jej materialny standard życia. Nie ma istotnych różnic w postawach młodych ludzi na wsi i w mieście wobec wyzwań generowanych przez rynek pracy, w tym wobec mobilności zawodowej i przestrzennej²⁹.

Alternatywą dla nowoczesnych form zatrudnienia, generujących „pозarolnicze” miejsca pracy, może być także wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) na obszarach wiejskich. MSP na obszarach wiejskich to głównie mikroprzedsiębiorstwa działające w sferze usług i handlu, w dużej mierze uzależnione od rynku lokalnego, a tym samym od poziomu siły nabywczej ludności lokalnej. MSP na obszarach wiejskich o charakterze i funkcjach podmiejskich to sektor o relatywnie dużych możliwościach rozwojowych, a tym samym efektywna metoda dywersyfikacji gospodarki wiejskiej na tych obszarach. Natomiast, MSP na obszarach

²⁸ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 217.

²⁹ Tamże, s. 12-13.

wiejskich o charakterze peryferyjnym to przeważnie firmy o lokalnym zasięgu działania, o bardzo słabej kondycji ekonomicznej, nastawione raczej na przetrwanie, niż na inwestycje i rozwój. Prezentowana sytuacja na wiejskich obszarach peryferyjnych wskazuje, że sektor MSP w chwili obecnej nie ma jeszcze odpowiedniego potencjału na wsi, aby pełnić wyznaczoną mu rolę napędu gospodarczego i sposobu na przewyżczenie problemów społeczno-gospodarczych³⁰. Stąd, ważne wydają się działania wspierające małą przedsiębiorczość na obszarach wiejskich.

Istotnym mechanizmem wspierającym rozwój samej wsi i działań ukierunkowanych na aktywizację zawodową jej mieszkańców może być również promowanie programów odnowy wsi. Inicjatywy te mają na uwadze przede wszystkim podejmowanie działań stymulujących społeczność lokalną na rzecz samorozwoju, przy wykorzystaniu własnych zasobów materialnych i niematerialnych. Programy odnowy wsi możemy również postrzegać w kategoriach ważnych przejawów funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego na obszarach wiejskich integrującej się Europy. Koncepcja odnowy wsi doskonale wpisuje się w założenia teorii zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, jak i realizację celów teorii rozwoju obszarów wiejskich, nazywanej w języku angielskim *community development*, a w języku polskim – aktywizacją i rozwojem społeczności lokalnych³¹.

Rozwojowi wsi, w tym aktywizacji lokalnego rynku pracy służyć mogą również działania podejmowane w ramach partnerstwa społecznego bądź lokalnego, które nabiera coraz większego znaczenia w praktyce gospodarczego rozwoju lokalnego i regionalnego oraz w rozwiązywaniu problemów społecznych poszczególnych obszarów, w tym również wiejskich. Doświadczenia polskiej wsi wskazują, iż partnerstwa doskonale wpisują się w oczekiwania społeczności lokalnych, cieszą coraz większym zainteresowaniem i zaufaniem społecznym, wykazując przy tym sporą efektywność. Idea partnerstw lokalnych opiera się na koncepcji rozwoju społeczności lokalnych wspartych na posiadanych przez nie zasobach. Wzorcowym modelem rozwoju takich społeczności jest współpraca różnych podmiotów – władz i instytucji publicznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych i grup mieszkańców – na rzecz swojej miejscowości. Powstają one najczęściej z inicjatywy władz lokalnych i miejscowych społeczników, zainteresowanych nowymi instrumentami rozwoju lokalnego. Podstawowym instrumentem współpracy i rozwiązywania problemów lokalnych, realizacji celów i podejmowania działań w partnerstwie jest dialog, w praktyce przybierający

³⁰ J. Rakowska, A. Wojewódzka-Wiewiórska, *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich*, s. 9-10.

³¹ *Odnowa wsi szansą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2012.

postać rozmów na forum, dyskusji w zespołach tematycznych, wymiany opinii praktyków bądź ekspertów w danej dziedzinie³². Dialog obywatelski to forma kontaktu między władzą a obywatelami i ich organizacjami, polegająca na wzajemnym przekazywaniu sobie opinii, informacji, czy ustaleń dotyczących celów, instrumentów i strategii wdrażania polityki publicznej. Niestety, takie grupy partnerskie, jak wyżej opisana nie powstają w każdej miejscowości czy regionie. Warto dodać, iż instytucja partnerstwa publicznego-społecznego nie jest jedyną możliwością współpracy w ramach sektora pozarządowego, czy współpracy sektora pozarządowego z publicznym. Kolejnym ciekawym rozwiązaniem z punktu widzenia animowania lokalnego rynku pracy wydają się również działania z zakresu ekonomii społecznej, jak chociażby promowanie i wspieranie powstawania przedsiębiorstw społecznych, których głównym celem jest zmniejszenie bezrobocia na terenie konkretnej społeczności lokalnej poprzez utworzenie w ramach takiej działalności nowych miejsc pracy³³.

Podsumowując, warto jeszcze raz podkreślić, iż obszary wiejskie w Polsce ulegają dynamicznym przeobrażeniom. Sama wieś coraz rzadziej wywołuje natomiast skojarzenia z chłopskością, rolnictwem, czy ogólnym cywilizacyjnym zacofaniem. Pozytywnie zmienia się wizerunek wsi i jej odbiór w społeczeństwie. Potwierdzeniem tego jest m.in. wspomniany wcześniej dodatni dla wsi bilans migracyjny, rosnące wśród młodych zainteresowanie wsią jako miejscem przyszłego zamieszkania, czy zanikające poczucie konfliktu między wsią a miastem. Jednakże, pomimo wielu pozytywnych zmian obserwowanych na polskiej wsi i wiejskim rynku pracy trzeba wskazać także na wadliwość struktury tych obszarów, która oznacza przede wszystkim niewłaściwe wykorzystywanie zasobów pracy w rolnictwie³⁴. Dlatego, prawdziwym wyzwaniem na najbliższe lata dla polityki zatrudnienia wobec obszarów wiejskich jest uruchomienie działań służących tworzeniu pozarolniczych miejsc pracy, głównie poprzez realizowanie wsparcia edukacyjno-doradczego oraz propagowanie idei edukacji całościowej. Pragnę jednak podkreślić, iż promowanie inicjatyw wspierających tworzenie „pozarolniczych” miejsc pracy nie umniejsza roli pozostałym działaniom, które z punktu widzenia rozwoju i modernizacji obszarów wiejskich są równie ważne, a natężenie ich wykorzystywania powinno być dostosowane do potrzeb poszczególnych społeczności i regionów.

³² Z. Wejman, *Dialog i partnerstwo a ekonomia społeczna*, *Ekonomia Społeczna. Teksty*, 2007, 9, s. 5.

³³ Tamże, s. 4.

³⁴ J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2012*, s. 201.

BIBLIOGRAFIA

- Kołomyjska I., Marzewska M. (red.), *Sytuacja ludzi młodych na rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce*, Warszawa 2007.
- Marchlewski W., *Działalność organizacji pozarządowych świadczących usługi na rynku pracy, skierowanych do mieszkańców obszarów wiejskich*, Warszawa 2006.
- McAlinden G., *Partnerstwo na rzecz rozwoju regionalnego – w kontekście funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, [w:] *Praca, kształcenie, partnerstwo*, red. M. Kubisz, Radom 2004.
- Nalewajk T., *Młodzi rolnicy przyszłością polskiej wsi*, Biuletyn KSOW, Jesień 2011, 3. *Obszary wiejskie w Polsce*, Warszawa – Olsztyn 2011.
- Odnowa wsi szansą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Forum Debaty Publicznej, Warszawa 2012.
- Rakowska J., Wojewódzka-Wiewiórska A., *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce – stan i perspektywy rozwoju w kontekście powiązań funkcjonalnych*, Warszawa 2010.
- Raport o stanie wsi*, Warszawa 2012.
- Sedlak A., *Co piąty rolnik w Unii jest Polakiem*, 2010 na: www.rynekpracy.pl
- Wawrzonek A., *Bezrobocie jako problem społeczności lokalnej*, Socjologia Wychowania, 2006, XVI.
- Wawrzonek A., *Partnerstwo społeczne na terenie społeczności lokalnej jako forma przeciwdziałania bezrobociu*, Studia Edukacyjne, 2008, 8.
- Wawrzonek A., *Polska wieś w kontekście przemian na rynku pracy*, [w:] *Kurs na pracę*, Gdańsk 2012.
- Wejman Z., *Dialog i partnerstwo a ekonomia społeczna*, *Ekonomia Społeczna. Teksty*, 2007, 9.
- Wilkin J., Nurzyńska I. (red.), *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, Warszawa 2012.

